

תולדות הרמ"א

הרבה עד שכל דרי ארעא מפיו חיין ומימיו שותים בהדרה, הלא הוא עטרת תפארת ראשי אלפי ישראל, ה"ה מופת הדור והדרו ראש גולת אריאל מאורן ורבן אב ב"ד ישראל, גאון הגאונים מוהר"ר שלום המכונה שבנא ב"ר יוסף וצקלה"ה, החסיד והעניו, אשר נאסף אל עמיו, ביום ו' ר"ח כסלו שי"ט לאלף הששי יהא נפשו צרורה בצרור החיים עם נפשות הצדיקים שבג"ע.

ומעברה השני של המצבה חרוט (הושלם לפי הענין).

שלום הרבה ועוז התאזר. והרביץ והנהיג לעם (מפוזר) וממונו לה' פיזר. ישיבה תפס מ' שנה באהבה בלי דורון.

כלו יכלו ימות עולם ויתחדש אבלו לכל יבא לדור אחרון.

נשבה ארון הקודש ונתבקש בישיבה של מעלה נתפס חסיד בעון הדור היו לוחות לשברים. אמרו בקבר זה מקום חכמה נקבר ועולם בא בעורון⁽¹⁾.

בסוף ספר "ארץ חמדה" להמלבי"ם הביא דרוש הספד של בעל "חות יאיר" ושם כתב בזה"ל: "שמעתי אומרים בשם הגאון מוהרמ"א ז"ל, כי נח נפשיה של חמיו הגאון אור ישראל מוהר"ש ז"ל פתח להאי פרשתא מהכא, כתיב וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אותו על עץ, ופי' הוא הענין כך, דחטא הוא לשון חסרון כמאמר בת שבע לדעה"ה, והיה כשכב אדוני המלך והייתי אני ובני שלמה חטאים, ופרש"י אני ובני שלמה חסרים מן הגדולה (עיין מלכים א' א'), א"כ הפי' וכי יהיה באיש חטא משפט מות שיהיה נחסר מאיש זה משפט מות, שהוא צדיק גמור, ואעפ"כ והומת, ותקשה בעיניך הלא אין מיתה בלא חטא, ומתרץ ותלית אותו על עץ, עץ הדעת שאכלו ממנו אדם וחוה וגזר על העולם מיתה, ע"כ ודפח"ח ועיין בתקונים בזה".

ע"ד שיטת הלימוד הקדומה בישיבות פולין

- החילוקים -

שבעים פנים לתורה אמרו חז"ל (עיין שו"ת רדב"ז ה"ג סוף סי' תרמ"ג) ועם ישראל בכל מקומות גלותו למד ולימד את אותה התורה בפנים שונות זו מזו, ולא כאן המקום להרחיב את הדבור בענין, ובאשר עסקנו במקום זה ברבותיה הראשונים של יהדות פולין אי אפשר להתעלם מלהעלות על הגליון מספר שורות אודות שיטת "החילוקים - הפלפולים" בהם נתייחדו ישיבות אלו.

כתב בעל "צמח דוד" תלמידו של הרמ"א בזה"ל: "רבי יעקב פאלק - הוא הרב הגדול אשר שמעו יצא מסוף העולם ועד סופו, כבר היה ראש הישיבה ואב ב"ד עם ר' אייזק מרגלות פה ק"ק פראג ונתבקש

(1) נוסח זה כתב ר' משה אבן עזרא על מצבת הר"ף (עיין ספר דרך תמים והובא בהקדמת ספרי הר"ף ונו"כ) ומשם הועתקה למצבות קודש אחרות.

תולדות הרמ"א

בישיבה של מעלה גם הוא סביב לשנת ר"ץ, ואומרים שהוא ר' יעקב פאלק היה הראשון אשר המציא ברוב שינון חדודו וחריפתו את המצאת פילפול החלוקים שנוהגים בו ראשי ישיבות במדינות אלו לחדד בהם את התלמידים, מזמנו עד היום הזה, אף שאין דרכם מקובלים אצל כל החכמים וישרי לבם, ורבים מראשי הגולה גדולי עולם זקני ומופתי דורותינו אין דעתם נוחה הימנו.

והנה שיטת לימוד זו נקראה על שמו של המהרי"ף אע"פ שלא הוא יצרה וכבר קדמוהו חכמי אשכנז הקודמים, אולם הוא היה שהנהיג צורת לימוד זו בישיבתו שהיתה המרכז התורני הראשון בפולין והיא נמשכה "עד היום הזה", ז.א. למעלה ממאה שנה אחרי בואו מפראג והיא המשיכה להתקיים גם בעתיד כדלקמן.

ובאמרו "אף שאין דרכם מקובלים אצל כל החכמים וישרי לבם ורבים מראשי הגולה גדולי עולם זקני ומופתי דורותינו אין דעתם נוחה הימנו", בודאי כוונתו למהר"ל מפראג שהיה באותה שעה ממנהיגי הדור כלשונו שם בהמשך: "רבי ליווא - הוא הרב הגדול נזר החכמים מופת דורותינו אשר לאורו ילכו כל העמים, ומימיו שותים כל תפוצות ישראל כו', ד' יאריך ימיו ושנותיו ועינינו תחזינה מלך ביפיו ישפוט עמים במישרים", אשר יצא נגד שיטת החילוקים והמשיך בזה - מאוחר יותר - גם בעל השל"ה הק' אשר אביו קיבל תורה מפי הרמ"א וגם מבר פלוגתיה המהרש"ל.

הרמ"א עצמו שהיה דור שני למהרי"ף מקדיש מלים ספורות לשיטת הלימוד דגן שהיתה נהוגה בזמנו, באמרו בשו"ע יו"ד סי' רמ"ב סעיף ל': "...ובימים אלו עיקר הרבנות אינו תלוי במי שלמדו הפלפול והחילוקים שנוהגים בהם בזמן הזה, רק במי שלמדו פסק ההלכה והענין והעמידו על האמת והיושר", ולמרבה הפלא כלל ענין זה בהלכות כבוד רבו ות"ח ולא בהלכות ת"ת הסמוכות להם, ואולי ללמד בא שלא רצה לשנות את סדרי הלימוד בישיבות זמנו.

- סדרי הלימוד בישיבות -

השיטה הלכה ונתבססה, עד שהפכה להיות הבסיס לסגנון הלימוד בישיבות דאז, ובעל "יון מצולה" הגז' מתאר לנו את סדרי הנהגת הישיבה בתקופה שלפני גזירות ת"ח ות"ט:

"וכך היה סדר הלימוד במדינת פולין, הזמן היה מה שהבחורים והנערים היו מחויבים ללמוד אצל ראש הישיבה, בקיץ מר"ח אייר עד ט"ו באב, ובחורף מר"ח חשון עד ט"ו בשבט, ואחר ט"ו בשבט או ט"ו באב היתה רשות ביד הבחורים או הנערים שילכו ללמוד בכל מקומות שירצו, ומר"ח אייר עד חג השבועות, ובחורף מר"ח חשון עד חנוכה, היו לומדים כל בני ישיבה גמרא פרש"י ותוספות בהתמדה גדולה ולומדין בכל יום הלכה - דהיינו עמוד אחד גמרא עם פירוש רש"י ותוספות נקרא הלכה.

"והיו חולקין כל החכמים והבחורים שבקהלה וכל מי שיש בו ריח תורה על הישיבה אצל ראש הישיבה, וראש הישיבה לבד יושב על כסא וכל החכמים ושאר בני ישיבה נצבים עליו סביב לו, והיו מפלפלין זה עם זה בהלכה קודם שבא הראש ישיבה על הישיבה. וכשבא הר"י על הישיבה כל אחד היה

מקשה לראש ישיבה מה שקשה לו בהלכה והוא מתרץ לכל אחד ואחד. אחר כך שתקו כולם והר"י אמר מה שחידש בהלכה, ואחר שאמר כל החדושים אמר ראש הישיבה חילוק דהיינו שמקשה בגמרא או ברש"י או בתוספות שדבריהם סותרים זה את זה, מקשה קצורים או סתירות בגפ"ת ומתרץ אותם, והתירוצים ג"כ סותרים זה אל זה, ואמר על קשיא אחת תירוצי שני וכדומה לזה עד שהלכה עומדת על בוריה, ולפחות אינן הולכין מן הישיבה עד אחר צהרים בקיץ. ומחג השבועות או מחנוכה ואילך עד חג הפסח או עד ר"ה ראש הישיבה אינו מרבה כל כך בחילוקים והוא לומד עם החכמים פוסקים ארבעה טורים בביאורים, ועם הבחורים הוא לומר רב אלפס או שאר ספרים, ועל כל פנים עוסקין ג"כ בגמרא פרש"י ותוספות עד ט"ו באב או ט"ו בשבט, ומכאן ואילך עוסקין עד הפסח או עד ר"ה בפוסקים או בשאר ספרים לבד".

בהמשך הדברים הוא מציין שבכל מדינות פולין היו לומדים מסכת א' כסדר הששה סדרים, ולכל ראש ישיבה היה שמש שהיה משגיח על הבחורים, וגם נקבעו כללים לסידורי בחינות על החומר הנלמד.

- הצדקה מלכתחלה - רבי ישראל מסאלאנט -

המשך עדותו של בעל "יון מצולה": "וכמה שבועות לפני ט"ו באב או ט"ו בשבט ראש הישיבה היה מכבד לבני ישיבה שלו כל אחד ואחד שיאמרו חילוקים על הישיבה במקומו הן לחכמים הן לבחורים, והם היו אומרים החילוקים וראש הישיבה שומע אליהם והיה מפלפל עמם כדי שיחדדו בני הישיבה", מהוה בסיס לדברי אבי שיטת המוסר בדורות האחרונים הגאון רבי ישראל סאלאנטער זצ"ל, בבואו להצדיק - לכתחלה - את צורת הלימוד העתיקה, בהיותה מכשיר לקידום והתפתחות התלמידים בתורה וגם ביראת שמים.

וז"ל בספר "אור ישראל" סימן כ"ט: "אחת היא אשר חכמי המוסר הרחיקו מלבוא בקהל ישראל היא הפלפול, ולדעתי נהפוך הדבר. הפלפול הוא יסוד גדול וחזק לבקשת האמת וכמעט בלעדה לא תקום לבי עילות. הא', השכל העמוק והישר אשר הוא יסוד הראשי (אחר יסוד העיקר גודל הבקיות) למטרת האמת, החוב וההכרח להרחיבו לחדדו ולהישירו (איש לפי ערכו), אשר כמעט בלתי אפשר ע"י בחינת האמת המונבל מכל צד. אכן ע"י התבוננות בפלפול התורה, וביד האדם להרחיבה כחפצו, באופן שילך ע"ד הנאה והיפה מאירת עינים תישר ותחדד שכל האדם, ואז אם ילוח גודל הבקיות, בידו (לפי ערכו) לחפש האמת.

"הב'. היא אשר חזקה עלי יד הנסיון בילדותי בהיותי אסור בלימוד המוסר ומשפטיה, גמרתי בדעתי לכוף יצרי (אשר השתוקקה להראות פלפולי נגד בני גילי) לעזוב לגמרי דבר הפלפול ורק אל האמת יהי מבטי (נער הייתי מקום האמת לא ידעתי כי רחוקה ממני כרחוק מזרח ממערב) ע"פ ציורי אז, הפשטות, הקיצור, והחפץ לדרוש האמת. בהליכתי במצב הלזו השקפתי בעין חודרת, כי התשוקה להראות כח שכלי פרצה גבול האמת ותתעה את שכלי להטות האמת אל חפצי והאמת ברצון תכונן. אז אמרתי טוב טוב לי להתיר לי באין חשש ויראה להשתמש בפלפולים (כאשר התירו חז"ל לחידודא), למען תהיה שכלי חפשי

תולדות הרמ"א

משבית היצר. וכ"כ גדל הרעיון הזה אצלי, עד אשר רחקה נפשי להאמין (אם לא ליחיד סגולה) כי יתיצב האדם בטהרת השכל לבל יטהו אל הרצון. לאמר כי זהו שכל מווקק, בלתי אם יצא חפשי להגיד פלפולים כרצונו באין מפריע".

- לימוד זכות - בעל החתם סופר -

בעל החת"ס בפתיחתו לשו"ת יו"ד [ועיין בחידושי למס' חולין דף ז'] מלמד זכות על דרך זו, באמרו שבאמת בעיקרו של דבר זו היתה השיטה הרצויה, אלא שברבות הימים נשתבשה וז"ל:

"ופה מצאתי לי מקום להרחיב הדיבור מה שאלצוני הנה, השל"ה וכל גדולי ישראל, צווחים כי כרוכיא על החילוקים הנהוגים בבעלי ישיבה ואומרים שהם מבלי עולם, והנה דבר זה נתפשט מאוד בכל תפוצות ישראל וחלילה לנו לחשוב כן על צדיקים וטובים קדמונינו שהנחילנו לנו ירחי שוא ומשאות מדוחים ח"ו, ואיך לא סקלים אנשי דורם כשהתחילו לקלקל בחילוקים - לכן אומר אני כי החילוקים דרכם בקודש וממעין קודש יצאו אלא שנתקלקל באורך הזמן.

"וטרם כל נחקר על שם זה חילוק מה שמו מה תאמר? אבל הוי יודע כי עיקר שימוש התלמידים אצל רבם הוא לדמות מילתא למילתא, וזה לשון הרא"ש הובא ב"י בד"ה ב"י ס"י רמ"ב וז"ל: וי"ל עכשיו נמי אין כל מעשה בא בגמרא אלא שמדמה מילתא למילתא, ואיכא למיחש שמדמה מה שאינו דומה עכ"ל הב"י שם. - ועל זה נהגו במדינות האלו אם אדם מחדש דבר אומרים (גלייך או אונגלייך) פ"י דומה או אינו דומה, שהדמיון עולה יפה או אינו עולה יפה - ולהיות הסברות עמוקות ודקות כחוט השערה לחלק בין זה לזה, ויתורצו כמה קושיות על ידי שיודע לחלק בין זה לזה, לכן מה שיהיה בעיני התלמידים דומים זה לזה יבוא רבם וחקרו שאין זה דומה ומראה להתלמידים הסדק שבין זה לזה, וזה הוא החילוק שהיה הרב מראה להתלמידים החילוק וההפרש שבין סברא לסברא מה שהי' נראה להם במושכל הראשון דומים זה לזה - ומזה למדו דרך האמת להוראה.

"אך בעו"ה נתקלקלו הדורות ואדרבא החליפו הנ"ל בפלפולים חריפים ומשוננים ואינם משגיחים אי דומה או אינו דומה, רק שיהיה חריף וחדוד או לשיטתו אעפ"י שאם נעיין היטב אין זה שיטתו והחילוק רב ביניהם, עד שבעלי החריפים האלו הם המורים בחריפותם - והי' לך לשון הריב"ש ז"ל (ס"י רע"א) וז"ל אבל אין צריך לידע כל הויות תוספות וגליוניהם ולמירמא דקלא ולזקוף להו, כמה חכמים ראינו בעינינו מפולפלים בהוי' דמעלי פילא בקופא דמחטא, ועל כל קוץ וקוץ אומרים תילי תילים של קושיות ותירוצים, ולפום חורפא לא סליק להו שמעתתא אליבא דהלכתא ואומרים על אסור מותר ועל מותר אסור עכ"ל הריב"ש ז"ל - ה' יודע כי ככל האמור הבנתי מתוך קצורי דברים ורמיוזותן של רבותי, אלא שהם שמו מחסום לפיהם ולא גלו הדבר אלא ברמז לצנועי תלמידיהם, ואני עני וכואב מקום הניחוני להתגדר בו והי' הטוב יכפר בעד".

ברור שלא זו המסגרת למצות את הנושא, ובפרט בענין שדברו בו גדולי הדורות, ולא העתקנו את דבריהם רק כדי להצדיק את הצדיקים דמעיקרא, הלא כמה ראשוני ראשי הישיבות אשר בפולין לפני מאות שנים.